

מפתח

VII ..... פתח דבר

חלק ראשון רבינו הזקן

- פרק א: יחוסו, לידתו ונעוריו 3
- פרק ב: במעזריטש 8
- פרק ג: חיבור השולחן-ערוך 13
- פרק ד: הסתלקות הרב המגיד 16
- פרק ה: רבי מנחם מענדל מהורודוק 21
- פרק ו: עליית החסידים לארץ-הקודש 24
- פרק ז: רבותינו שבארץ ישראל 32
- פרק ח: המגיד מליאזנא 37
- פרק ט: תחילת נשיאותו 40
- פרק י: תקנות והנהגות 50
- פרק יא: ההתנגדות לחסידות 53
- פרק יב: התעוררות המחלוקת 63
- פרק יג: אחר פטירת הגר"א 69
- פרק יד: ההלשנה על רבינו 78
- פרק טו: המאסר הראשון 82
- פרק טז: המשפט 91
- פרק יז: השליחות לוויילנא 95
- פרק יח: הגאולה ביט בכסלו 97
- פרק יט: המאסר והגאולה (תקסא) 108
- פרק כ: פגישה עם גדולי המתנגדים 113
- פרק כא: רבני פולין וארץ-הקודש 120
- פרק כב: אחרית ימיו 133
- פרק כג: תואר זיו פניו 151
- פרק כד: משפחת בית הרב 156
- פרק כה: רבותיו וחבריו 176

195	פרק כו: גדולי החסידים
226	פרק כז: ספריו וחיבוריו
256	פרק כח: אבני מילואים
263	נספח: הקדמת המחבר

חלק שני

אדמו"ר האמצעי

283	פרק א: נעוריו ותחילת נשיאותו
289	פרק ב: ההתחלקות
296	פרק ג: פגישות עם גדולי הדור
306	פרק ד: ההלשנה והמאסר
310	פרק ה: המשפט והגאולה
313	פרק ו: אחרית ימיו
319	פרק ז: צאצאיו
322	פרק ח: גדולי החסידים
334	פרק ט: ספריו וחיבוריו
337	נספח: הקדמת המחבר

חלק שלישי

אדמו"ר ה'צמח צדק'

341	פרק א: טרם נשיאותו
345	פרק ב: נשיאותו והנהגותיו
350	פרק ג: ועידת הרבנים בפטרבורג
363	פרק ד: נצחון החסידות
366	פרק ה: כתביו וחיבוריו
369	פרק ו: אחרית ימיו
371	פרק ז: בניו וחתניו
373	פרק ח: המשך הנהגת החסידות
386	פרק ט: נכדיו
391	פרק י: גדולי החסידים
400	פרק יא: ספריו שבדפוס
403	נספח: הקדמת המחבר

פתח דבר

לפני למעלה ממאה שנה, נדפס לראשונה הספר 'בית רבי', המתעד את קורות חייהם של האדמו"רים הראשונים בשושלת חב"ד ממקורות אמינים ומוסמכים. המחבר, ר' חיים מאיר הילמן, חסיד חב"ד יליד העיירה החסידית ליעפלי, אסף ובירר את השמועות והסיפורים לכדי חיבור מסודר, הכולל גם מכתבים ואגרות שהיו מצויים רק בכתב-יד.

על המחבר

הרה"ח ר' חיים מאיר הילמן (תרט"ו - י"ג חשוון תרפ"ח), נולד בליעפלי לאביו הרה"ח ר' אברהם שמואל הילמן, ולאמו מרת איטא ביילא בת החסיד ר' מנחם מענדל מליעפלי. היה מקושר גדול לבני אדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, בנו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק - אדמו"ר רבי שלמה זלמן מקאפוסט (בעל ה'מגן אבות') ולאחיו אדמו"ר רבי שמריה נח מבאברויסק.

ר' חיים מאיר עסק רבות באיסוף וכתיבת סיפורי חסידים ובהוצאה לאור של ספרי חסידות, ביניהם: 'אור התורה' - דרושי אדמו"ר הצמח צדק על ספר בראשית; 'הל אור' - דרושי אדמו"ר הצמח צדק על תהילים; 'מאה שערים' - חמישים אמרות וחמישים אגרות מאת אדמו"ר חב"ד הראשונים; 'חנה אריאל' ו'פלה הרימון' - דרושי חסידות מאת גדולי חסידי חב"ד.

בליובאוויטש

המחבר נפגש עם כ"ק אדמו"ר הרשב"ב נ"ע, והביא מדבריו בחיבור זה¹. באחרית ימיו הגיע להתוועדות כ"ק אדמו"ר הריי"ץ נ"ע, כפי שמסופר²:

1 הדברים הובאו בהערות המחבר לקמן חלק ג, פרק ח.

2 ר' נחום שמריהו ששונקין, בספרו 'זכרונותי' (אה"ק תשע"ג), עמוד 201.

בי"ט כסלו אותה שנה [תרפ"ז] התוועד כ"ק רבנו תוך התרוממות עילאית, היה שם גם הרב מחבר ספר "בית רבי" אשר היה כבר בגיל מופלג. כאשר רבנו רצה לכבדו בברכת "שלום עליכם" - נרתע לאחור ונענה "בנביאי אל תרעו" - אל תתרועעו... כאשר התיישבו ליד השולחן הטהור, בקשו רבנו לספר על מגילת י"ט כסלו. הלה התחמק וענה, כי מה שידוע לו כבר הדפיס, ויתירה מזו לא ידוע לו.

על הספר

'בית רבי' נדפס לראשונה בברדיטשוב בשנת תרס"ב ("שנה מברכת לפרט-קטן"). הספר מחולק לשלושה חלקים: חלק א - רבינו הזקן; חלק ב - אדמו"ר האמצעי; חלק ג - אדמו"ר הצמח צדק. המחבר מתאר בהקדמתו כיצד ליקט וסידר, ערך ובירר את השמועות הרבות המופיעות בספר, הוא התייגע על חיבורו זה במשך 13 שנים. לדבריו, בשונה מספרי תולדות שקדמו לו, בירר כל פרט לאשורו מפי אנשים נאמנים, והשמיט שמועות רבות שלא היו מוסמכות לחלוטין. חלק עיקרי מהסיפורים בספר מובאים מפי "אחד מנכדי רבינו [הצמח צדק]", כאשר הכוונה בדרך-כלל לאדמו"רי קאפוסט וליאדי מהם שמע המחבר רבות.

ראוי לציין את דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע על גודל הדיוק בחיבור זה:³
בנוגע לספר 'בית רבי' - הרי ניכר מאופן כתיבתו גודל הדיוק בכל דבר כו'.

המהדורה החדשה

ספר זה, המהווה מקור מוסמך וראשוני לקורות חייהם של רבותינו נשיאינו, היה כספון וחתום מעיני הקהל בעשורים האחרונים, כתוצאה משתי סיבות עיקריות: הספר חזר ונדפס בדפוס צילום מההוצאה הראשונה בת מאה השנים; כמו כן, סגנון הכתיבה של המחבר, בהתאם לתקופתו ומקום מושבו, מכיל ביטויים שונים שאינם בשימוש כיום, משפטים רבים נכתבו בשפה בה נאמרו - באידיש, ועל כך יש להוסיף את השימוש הרב שעשה המחבר במליצות מלשון התנ"ך והתלמוד. המהדורה החדשה באה לענות על חסר זה, בהיותה מהדורה מאירת עיניים, שיוכל הקורא לרוץ בה. במהדורה זו בווארו בקצרה מושגים

IX

שונים המוזכרים בספר; נוספו מקורות והערות שונות, כמו גם השוואות למופיע בספרות החב"דית, בפרט בכתבי כ"ק אדמו"ר הרי"ץ וכ"ק אדמו"ר זי"ע.

בכדי לשמור על אחדות ובהירות, ויחד עם זאת לשמר את נוסח הספר המקורי, שכאמור נכתב בדיוק - נותר הנוסח המקורי על כנו (למעט אי אלו תיקונים), והערות המו"ל באו בשולי הגליון, או לעיתים בחצאי-אריח בתוך דברי המחבר.

לוי יצחק הולצמן

חג הגאולה

י"ט כסלו ה'תשע"ד

ארץ הקודש

פרק א

שלשלת יחוסו • מקום וזמן הולדתו • תקופתו הראשונה עד הגיעו לשנת העשרים

בארץ רוסיה הלבנה בעיר לאזני¹ היה איש, שמו הר"ר ברוך, נכד הגאון ר' משה זלה"ה מפוזנ², מגזע הגאון הקדוש מהר"ל מפראג זצוק"ל ולמעלה בקודש³. כי הגאון ר' משה היה בן הגאון המקובל ר' יודל זלה"ה אב"בית-דין קהילת קאוולי (בעל 'קול יהודה' על שולחן ערוך אורח-חיים), בן הגאון ר' משה בן הגאון ר' צבי הירש⁴ שהיה בנו של

א. מלפנים פלך וויטעבסק וכעת פלך מאהליב.

ב. איך היה נכדו לא ידענו. בספר אחד מצאנו שלהר"ר משה היה חתן, שהיה נקרא ר' קדיש, ולהר"ר קדיש היה חתן שהיה נקרא ר' ברוך, וזה הר"ר ברוך (חתן הר"ר קדיש) היה חותנו של הר"ר ברוך (אבי רבינו). וכן ראינו אילן ממשפחת רבינו עד המהר"ל בסדר זה. (וצריך עיון איך יקראו אותו עם חותנו בשם אחד²).

ובלאזני שמענו, שחותנו של הר"ר ברוך היה נקרא ר' אברהם, ויש אומרים שאביו היה נקרא ר' אברהם.

ומאחד מהרבנים מיוצאי חלציו שמענו, שאביו וחותנו של הר"ר ברוך - האחד היה נקרא הר"ר אברהם והשני היה נקרא הר"ר קדיש, וספק אצלם מי היה אביו ומי היה חותנו. והדבר צריך בירור³.

ג. יחוסו של המהר"ל מפראג - עיין בספר מגלת יוחסין שלו.

ד. אביו של הגאון המקובל (ר' יוסף מפוזנא) בעל 'יסוד יוסף' זלה"ה.

ה. יש אומרים שהיה נקרא ר' צבי הירש סבא. אך בספר אחר מצאתי כתוב שזהו שיבוש, שכינוי שלו היה "סאבאטקא" והשתבש מ"סאבאטקא" ל"סבא".

1. אודותיו מסופר בארוכה ב'ספר הזכרונות' (לכ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ נ"ע) פרק צא ואילך.

2. שלא כצוואת רבי יהודה החסיד (צוואה כד), שלא יהיה שם החתן כשם חמיו. אבל ראה שו"ת צמח צדק, אבן העזר, סימן קמג, ובפרט לאור המובא לקמן הערה 3, שבנוסח מצבתו מכונה ר' ברוך אבי רבינו בשם "ישראל ברוך".

3. בנוסח המצבה המקובלת כמצבת ר' ברוך אבי רבינו, מכונה הוא: "ישראל ברוך ב"מ אברהם ז"ל" - ראה מבוא לאגרות-קודש רבינו הזקן (במהדורה החדשה, קה"ת תשע"ב). אודות זהות חותנו של ר' ברוך - ראה להלן פרק כד, הערה 230.

הגאון ר' יוסף יאסקי אב־בית־דין קהילת לובלין וחתנו של המהר"ל מפראג זצוק"ל.⁴

אביו של הר"ר ברוך היה דר מתחלה חוץ למדינתנו והיה עשיר גדול. ומחמת פריצות הדור שם והיה ירא שלא יתקלקלו בניו, על־כן עזב ארץ מולדתו והלך מעיר לעיר וממדינה למדינה, עד שבא למדינתנו וקבע דירתו בסמיכות עיר לאזני ושם נתעשר ביותר.⁵ ולקח לבנו הר"ר ברוך אשה מעיר לאזני ושמה רבקה ע"ה.

ויולד להם בן בשנת תק"ז⁵⁶ ויקראהו אביו בשם שניאור

ו. יש אומרים שהיה אב־בית־דין קהילת לבוב.

ז. שמענו שהיה דר בעיר פוזנן מקום מושב זקנו ר' משה, ועל שם זה היה נקרא כינוי משפחתם בשם "פוזנער".

ח. שמענו שסיבב לו השם יתברך שמצא שם מטמון ומזה בנה בית־הכנסת בלאזני.

ט. יש אומרים שנולד בט"ז כסלו תק"ח, כי בפנקס החברה־קדישא כשקיבלוהו לאחד מאנשי החברה בט"ז כסלו תקכ"א כתוב "בנתמלא שנת הי"ג כו" (כמו שנעתיק בסמוך אי"ה). אך משם אין ראיה, כי יכול להיות שאז היה יותר מי"ג שנה, קרוב לי"ד, ועם כליזה בשנה הקודמת, תק"כ, לא יכלו לקבלו כי לא היה לו י"ג שנים שלמות עדיין. ועל־כן המתינו עד שנת תקכ"א שאז נתמלא לו י"ג שנה מכבר.⁶

ואנחנו ידוע לנו ברור שכשנלקח לפטרבורג בפעם הראשונה (תקנ"ט) היה בן

4. שלשלת היחס של רבינו למהר"ל מפראג לפי דברי המחבר: א) חתן המהר"ל, ר' יוסף יאסקי מלובלין. ב) בנו ר' צבי הירש. ג) בנו ר' משה. ד) בנו ר' יהודה יידל מקאוול. ה) בנו ר' משה מפוזנא. (המשך הייחוס, לפי מה שמצא באחד הספרים: ו) חתנו ר' קדיש. ז) חתנו ר' ברוך. ח) חתנו ר' ברוך ט) בנו רבינו הזקן.

אך לפי מסורת בית הרב, ייחוסו של רבינו אל המהר"ל מפראג עולה אחרת (הסדר דלהלן מתוך "שלשלת היחס" שבתחילת 'היום יום', וראה גם ספר הזכרונות שם: א) בן המהר"ל ר' בצלאל. ב) בנו ר' שמואל. ג) בנו ר' יהודה לייב. ד) בנו ר' משה מפוזנא. ה) בנו ר' שניאור זלמן. ו) בנו ר' ברוך. ז) בנו רבינו הזקן.

על מסורת בית הרב בייחוסו של ר' משה מפוזנא, ראה: 'תולדות חב"ד ברוסיה הצארית', מאת ר' שלום דובער לוי, פרק א.

דיון נרחב בבירור ייחוסו של רבינו, במאמרו של ר' שלמה אנגלארד: קובץ 'שורון' גליון ג, עמוד תרעט ואילך. קובץ 'אור ישראל' גליון לג, עמוד קכח ואילך; גליון לד, עמוד צט ואילך.

5. לפי מסורת אדמור"י חב"ד נולד רבינו ביום הבהיר ח"י אלול בשנת תק"ה - ראה קונטרס 'ח"י אלול תש"ג'; אגרות־קודש כ"ק אדמור"ר ז"ע כרך יח אגרת ו'תשעז. מאורעות יודת רבינו נלקטו וקובצו בספר התולדות - רבינו הזקן חלק ראשון, עמוד 56 ואילך.

6. כעין זה, ביאר כ"ק אדמור"ר הרי"ץ את נוסח פנקס החברה־קדישא, לאור מסורת אדמור"רי חב"ד האמורה שרבינו נולד בח"י אלול תק"ה, שמה שכתוב בפנקס "בנתמלא שנת הי"ג", רצונו לומר שזה כבר כמה שנים שנתמלא לו שנת י"ג (יגדיל תורה' שבהערה 16).

זלמן: ו"בוצין בוצין מקיטפיה ידיעא", שבהיותו צעיר לימים הכירו בו כי יאיר העולם בתורתו וקדושתו, כמבואר בפנקס דחברה-קדישא דלאזני התארים שכתבו עליו כשקיבלוהו לאחד מאנשי החברה בהיותו בן י"ג שנה.

ולחיבת הדבר נעתיק הלשון שכתוב שם אות באות, הנה בשנת תק"י קבלוהו לשמש עד הבר מצוה וייכתב בספר החברה בזה הלשון:

היום יום ט"ו כסלו תק"י לפ"ק נתקבל הילד שניאור זלמן בן מוה"ר ברוך להחברא קדישא שיהיה שמש עד הבר מצוה שלו, באופן שיתן אביו זקנו עשרה ברוסעס, כל ברוסע חמשה קלאפטער⁸ לבנין בית-הכנסת, ובכל שנה ושנה מחויב אביו זקנו הנ"ל ליתן ח"י ג"פ [גדולים-פוליש], ואי"ה אחר כלות משך הנ"ל יהיה כאחד מאתנו.

ולאחר שנתמלא לו י"ג שנה, קבלוהו לאחד מאנשי החברה, וייכתב שם בזה הלשון:

זקני תלמיד-יחכמים כל מה שמזקינים דעתם נתוסף בתורה וביראת ה' תוסיף ימים ושנים, בנתמלא שנת הי"ג זמן קהלה להקהל בני חבורתא קדישא, ה"ה החכם המופלג] תנא ופליג החתן מורנו הרב שניאור זלמן בהרב המופלג] מורנו הרב ברוך, דין זרע ברוך זה ינחמנו, כי סליק לגבוה

נ"ב שנה. ובפעם השניה (תקס"א) היה בן ג"ד (עיי' בחלק ב' הפרק ב, הערה א. וראה שם הערה 17)). ואם-כן נולד בשנת תק"ז.

(גם מה שכתבו שהתאריך הוא ט"ו כסלו, יש לפקפק, כי שם כתוב אור ליום ג', וכפי שמצאנו בלוח דשנה ההיא (תקכ"א) היה אור ליום ג' - י"ז כסלו. וקרוב הדבר שבפנקס היה כתוב ט"ב כסלו ומחמת יושנו של הפנקס נמחק האות ב' וחשבו שזהו ט"ו, ואחר-כך השתבש להם מט"ו לט"ז).

י. רוח קדושה התנוצץ באביו בקראו לו שם זה שני-אור, שיאיר את העולם בתורת הנגלה ובתורת הנסתר (עיי' לקמן הפרק כה) במדור הרה"ק רבי נחום מטשארנאביל נ"ע).

---

7. צילום כתב-היד של פנקס החברא-קדישא עם הערות וציונים, נדפס ב'גדיל תורה' (ניו יורק) גליון נב, סימן מז. (הצילום נדפס לאחרונה באיכות טובה יותר בספר 'מבית הגנזים' וקה"ת תש"ע) פרק ראשון, עמוד יב).

8. ברוסעס = קורות עצים; קלאפטער = 3 אמות רוסייות.

9. גדולים פוליש = שם מטבע פולני. בנוגע למנין ח"י גדולים פוליש (המוזכר בפנים) - ראה אגרת התשובה לרבינו הזקן פרק ג' ובהערות כ"ק אדמור"ר זי"ע לשם.

בין אסיפת חכמים. היום אור ליום ג' שהוכפל בו כי טוב טו"ב" כסלו תקכ"א לפ"ק. נאום יעקב בן מוה"ר צבי הירש זללה"ה⁹⁷.

בהיותו בן י"ב שנה לקח לו אביו לרב, את הרה"ק רבי ישכר בער זלה"ה מגיד-מישרים דליובאוויטש⁹⁸. וכאשר התחיל הרב ללמוד עמו, נבהל משמוע גודל חריפותו ובקיאותו ואמר לאביו שבנו אינו צריך לרב ופסק מללמוד עמו. ומאז היה לומד בפני עצמו בשקידה נפלאה יומם ולילה ושמו הטוב יצא למרחוק.

לשמע שמעו הגדול, לקחו הנגיד הנכבד רבי יהודא לייב סג"ל ז"ל מוויטעבסק לחתן לו⁹⁹, ואחר החתונה לקחו לביתו להיות סמוך על שולחנו, ושם בבית חותנו הוסיף שקידה על שקידתו בדרך פלא. בהיותו בן ח"י שנה גמיר לכולא תלמודא עם כל נושאי כליו, ספרי הראשונים והאחרונים, לא הניח דבר כו'¹⁰⁰. וגם בלימוד הקבלה עסק אז. ובעבודה שבלב זו תפלה היה מתפלל הרבה מאד, וסדר עבודתו אז היה על-פי סדר השל"ה הקדוש וכוונותיו בספרו 'שני לוחות הברית' וסידורו 'שער השמים'¹⁰¹. והיה מובדל מבני אדם תמיד.

ברם דא עקא שדרכו דרך הקודש היה מוזר בעיני חותנו ובני ביתו והיה נראה להם לאיש משוגע בכל הנהגותיו¹⁰², ואמרו לאשתו שתקבל גט פיטורין ממנו, אך היא לא רצתה בשום אופן, ועל-כן הרבו לעשות יסורים לו ולה. כמה פעמים לא נתנו לו נרות והיה לומד לאור הלכנה,

---

יא. כך צריך להיות, כי כן היה הקביעות בשנה ההיא [ראה לעיל הערה ט].
יב. הוא בעל המחבר ספר 'ישועות יעקב' על המדרש, והיה רב אחר-כך בק"ק פלענצנא.

יג. הנקרא ר' בער קאביליקער, והוא היה אביו של הרה"ק ר' יוסף מליובאוויטש זלה"ה [ראה אודותיהם לקמן פרק כו, במדורם].

יד. בסוף ספר 'נועם אלימלך', באגרת הקודש מבן המחבר כתב בזה הלשון:
הצדיק העובד ה' מיראה ואהבה, הנה האהבה מביאה אותו כמעט לשיגעון, כמו שכתוב באהבתה תשגה תמיד וכמו שמצינו בדוד המלך ע"ה שהיה מפזז ומכרכר בכל עוז כו' ומזה נעשה להם מנגדים. יעויין שם.

---

10. החתונה התקיימה ביום ו', ערב שבת-קודש פרשת נחמו, בשנת תק"ד (ספר השיחות קיץ ה'ש"ת, עמוד 79).

11. לשון בניו בהקדמתם לשולחן-ערוך רבינו.

12. אדמו"ר הזקן היה "אג של"ה איד" = "יהודי של של"ה", התפלל בסידור השל"ה, בכוונות השל"ה וכו' - ספר השיחות תד"ש, עמוד 131. ספר השיחות תש"ז, עמוד 99. ושם נסמן.

ובלילי החורף היה סובל קור, גם כמה פעמים לא נתנו לו מה לאכול.
אך כל-זה לא הועיל להם להזיזו אף זיז כל שהוא מעבודתו. וגם היא
סבלה יסורים הרבה מהם וקבלה הכל בכי טוב ועמדה על דעתה לא
להתפרד ממנו.